

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Dr. Mücahit ÖZÇELİK

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
mucahitozcelik@hotmail.com

Öz

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra İngiltere ve Fransa ile bir ittifak antlaşması imzalamışsa da Türk devlet adamlarının genel politikalarını savaşa girmeme üzerine kurmaları, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndaki politikalarının savaşın gidişatına göre değişiklikler göstermesine neden olmuştur.

Almanya'nın savaşı kazanma ihtimalinin olduğu dönemde Türk devlet adamları, 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nı imzalayarak hem Alman tehdidini önlemişler hem de İngiltere'ye Türkiye'nin tarafsızlığını kabul ettirmişlerdi. Almanların Rusya'da ve Kuzey Afrika'da yenilmesi Türkiye üzerindeki politikaların da değişmesine yol açmıştır. Müttefikler Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa girmesi için baskılarını artırırken, Almanya da Türkiye'nin tarafsızlığını koruyabilmesi için yardımlarını artırmıştır. 1943 yılından itibaren savaşın Müttefikler lehine gelişmeye başlaması üzerine Türkiye, Kahire'de yapılan konferansta ilk defa prensip olarak Müttefiklerin yanında savaşa katılmaya razı olmuştur.

Müttefik Devletlerin baskısı neticesinde 2 Ağustos 1944'te Almanya ile tüm ilişkilerini kesen Türkiye, 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş fakat fiilen savaşa girmemeyi başarmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Türk Dış Politikası

THE FOREIGN POLICY OF TURKEY IN SECOND WORLD WAR

Abstract

Although Turkey signed a treaty of alliance just after the start of Second World War with England and France, the approach of not joining to the war of Turkish statemen's caused great changes on the pace of the politics of the war .

At the time of the probability of Germany's winning the War , Turkish Statemen signed Turkish-German non-aggression Pact on 18th June 1941 and this not only prevented German threat but also made England accept Turkey's neutrality. The defeat of German troops in Russia and Northern Africa led the changes on the policies over Turkey. While allied countries increasing the pressure on Turkey for joining the war on their side, Germany increased the amount of help to Turkey to protect its neutrality. After the year of 1943 since the war progressed in favour of Allied Counties , Turkey , in a conference in Cairo ,agreed to join the war in the side of those counties.

Because of the pressure of the Allied Countries over Turkey, on 2nd August 1944 Turkey ceased all the relations with Germany and on 23rd February 1945 Turkey proclaimed war against Germany and Japan but managed not to fight in practice.

Key Words : Second World War, The Foreign Policy Of Turkey

1. Giriş

İki dünya savaşı arasındaki dönemde Türk dış politikasının temel eğilimi Lozan Antlaşması ile oluşan statükonun devam ettirilmesi yönünde olmuş ve böylece Türkiye, Avrupa'da savaş sonrası oluşan dengeyi sürdürmeye çalışan devletlerin çabalarına katkıda bulunmuştu. Lozan Antlaşması'ndan sonra, Türkiye'nin gerek komşu devletler gerekse Balkan ve Orta Doğu devletleri ile kurmaya çalıştığı yakın ilişkiler statükonun kabulünün sürdürülmesini amaçlıyordu.

Bu anlamda Lozan sonrası Türk dış politikasının temel hedefi, bir yandan Türkiye'ye yönelebilecek olası bir askeri müdahaleye karşı Türkiye'nin etrafında ortak bir güvenlik sistemi oluşturmak, diğer yandan da, uluslararası ilişkilerde mevcut sorunları barışçı yollardan çözmek olmuştur.¹

Bu amaçla İtalya ile imzalanan 30 Mayıs 1928 Dostluk Antlaşması'nın iki ülke münasebetlerinde sağladığı dostluk, bir müddet devam etmişse de İtalya'nın 1934'te Orta ve Yakın Doğu'ya yayılma emellerinin ortaya çıkması münasebetlerin bir anda bozulmasına yol açmıştır.

1933 yılında başlayan Nazi iktidarı ile birlikte Almanya ile olan ilişkiler de değişmiş özellikle Hitler Almanyası'nın sınır değişikliklerinden bahsetmeye başlaması, İtalya ile işbirliğini artırması ve Boğazlar konusundaki olumsuz tavır Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Fakat bu dönemde Türkiye, Almanya ile iktisadi işbirliğinden de vazgeçmeyecektir. Bu dönemde dış ticaret politikasını siyasi, askeri ve ekonomik amaçlarına uygun düzenleyen Almanya ise² Türkiye üzerinde önce iktisadi sonra siyasi nüfuz kurarak³ Türkiye'yi Batılılardan ayırıp Berlin-Roma Mihverine çekmek istemiştir.⁴ Almanya ve İtalya'nın bu yayılcı politikaları, Türkiye'nin 1930'ların ikinci yarısından itibaren Akdeniz'de bir denge unsuru olarak İngiltere'nin yakınlığını aramasına yol açmıştır.

Musul Meselesi'nden sonra kötüleşen Türk-İngiliz ilişkilerinde 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi bir dönüm noktası olmuştu. Boğazlar konusunda Türkiye'yi destekleyen İngiltere ile ilişkiler hızla düzeliirken Sovyetlerle olan ilişkiler bozulmaya başlamıştır.⁵ Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile münasebetlerinin dostane bir şekilde devam etmesi yönündeki çabalarına rağmen, 1939 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik politikası bütünüyle değişmiştir.⁶

¹ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, Ankara, Cilt: 1, 1986, s. 229.

² Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri*, Ankara, 1991, s. 199.

³ Semih Yalçın, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Ankara, 2000, ss. 234-235.

⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara, 1993, s. 353.

⁵ Semih Yalçın, s. 237-240.

⁶ Semih Yalçın, *ayn.esr.*, s. 230.

Dış politikanın yeniden şekillendiği bu dönemde iktidarı elinde tutan kadro Türkiye'nin yakın tarihinin en önemli evrelerini yaşamış bir nesildi. İttihat Terakki, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin kuruluş dönemleri bu elitin tarihsel birikimini oluşturmaktaydı. Bu birikimin dış politika ile ilgili ileride verecekleri kararlar üzerinde büyük bir etkisi olacak ve birçok bakımdan geçmişteki deneyimleri onları yönlendirecekti.⁷

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı ve Milli Şef olarak Atatürk'te bile olmayan geniş yetkilerle donatılmasından kısa bir süre sonra, İkinci Dünya Savaşı ile Türkiye kendini bir ateş çemberi içinde bulmuştur. Türkiye'nin bu dönem içindeki siyaseti ne pahasına olursa olsun, bu savaşın dışında kalmaktı.⁸

Türkiye Birinci Dünya Savaşı'nda da tanık olduğu üzere Akdeniz ile Karadeniz arasındaki deniz ulaşımına ve Orta Doğu coğrafyasına hâkim pozisyondaydı. Bundan dolayı savaşın seyrini değiştirebilecek konumda bulunduğu için İkinci Dünya Savaşı'na katılan devletler, tarafsızlığını kendi savaş stratejilerinin gereği doğrultusunda kullanması için Türkiye'ye inanılmaz bir baskı uyguladılar. Stratejik konumunun hassasiyetinden dolayı Müttefik ve Mihver bloğunun her ikisi de Türkiye'nin dostluğuna mecbur oldukları için Ankara, bu baskılara karşı koyabildi ve savaşın son anlarına kadar tarafsız kaldı.⁹

2. Savaş Dönemi

2.1. 1939-1942 Arası Dönem

2.1.1. Türkiye- Müttefik Devletler İlişkileri

Türkiye, yayılmacı Alman ve İtalyan politikalarının görüldüğü ve savaşın henüz başlamadığı 1939 yılı başlarında İngiltere ile olan ilişkilerini hızlandırmış ve 12 Mayıs 1939'da Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu yayınlanmıştı.¹⁰ Fransa'yla ise Hatay meselesinin halledilmesinden sonra 23 Haziran 1939'da Türk-Fransız Deklarasyonu yayınlanmıştır.¹¹ Alman-Sovyet yakınlaşmasının sonuçlarından çekinen Türk devlet adamları bu deklarasyonların sonucunda İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939'da Ankara'da bir ittifak antlaşması imzalamışsa da¹² İkinci Dünya Savaşı boyunca Türk dış politikasının temel ilkesini savaşa girmemek, ne pahasına olursa olsun savaş dışında kalmak üzerine kurmuştur.

⁷ Selim Deringil, *Denge Oyunu*, İstanbul, 2003, s. 57.

⁸ Necdet Ekinci, *İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları*, Genel Türk Tarihi, Ankara, Cilt: 9, 2002, s. 646.

⁹ Süleyman Seydi, *İngiliz Özel Hareket Birimi'nin II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'deki Faaliyetleri*, Türkler, Cilt: 16, Ankara, 2002, s. 823.

¹⁰ TBMM Z.C. D.5, İ.F, Cilt: 1-2, (12.5.1939).

¹¹ TBMM Z.C. D.6, İ.F, Cilt: 3, (26.6.1939).

¹² Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, İstanbul, Cilt: 2, 2000, s. 142.

Böyle bir ilkeyi uygulamada dış politikayı belirleyenler, başta İsmet Paşa olmak üzere, dar bir kadro bu politikayı Meclis, parti ve kamuoyu dışında yürütüyordu. Bunu yaparken de Osmanlı'dan devralınan dış politika geleneğinden, Atatürk dönemi uygulamalarından, Birinci Dünya Savaşı'ndan edindikleri tecrübeler ve birikimlerden yararlanmışlardır.

Savaşın dışında kalmaya yönelik bu politika, İnönü'nün belirgin biçimde temkinli olmak ve hata yapmamak üzerine oturttuğu gelişmeleri günbegün takip ettiği bir uygulama ortaya çıkarmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan düzen, Almanya'nın hızla silahlanması ve Versay Antlaşması'nı tanımayarak Milletler Cemiyeti'nden çekilmesi ve Avrupa'da Almanların yaşadığı yerleri Almanya'ya bağlaması ile bozulurken, İtalya'nın "Büyük Roma İdeali" ile genişleme çabaları ve ileride Almanya ile İtalya'nın yanına Japonya'nın da katılacağı bir ittifakı oluşturmuştu.¹³

Almanya'nın 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı, bir ay sonra da İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmesi¹⁴ İsmet İnönü'yü Mihver Devletlerin saldırganlığına karşı güvenlik arayışına yöneltmiş¹⁵ ve İngiltere ile 12 Mayıs 1939'da Türkiye'yi "Barış Cephesi"ne bağlayan Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu yayınlanmıştı. Benzeri bir deklarasyon Fransa ile de yapılmış ve böylece Türkiye'nin siyasi cephesi belirlemiştir.¹⁶

Batılı devletlerin, özellikle İngiltere'nin Almanya'nın yayılmacı politikasına karşı gerekli tepkiyi göstermekte gecikmesi ve özellikle 1938 Münih düzenlemesi ile Çekoslovak halkına danışmadan bu ülkeyi Hitler'e terk etmeleri, Sovyetler Birliği yöneticilerinde, Batılıların Alman saldırganlığını Doğu Avrupa'ya, Sovyetler'e doğru yönelttikleri inancını güçlendirmiştir. Hele Almanya'ya karşı bir bağlaşma içinde yer alma yolundaki Sovyet önerilerinin İngiltere ve Fransa tarafından reddedilmesi, bu inancı daha da pekiştirmiştir. Böylece, Almanya'ya karşı Doğu Avrupa'da kendisine bir güvenlik kuşağı oluşturma yollarını arayan Sovyetler, 23 Ağustos 1939'da, İkinci Dünya Savaşı başlamadan hemen önce Almanya ile bir Saldırmazlık Paketi imzalayarak yeni bir yol denemeye başlamışlardır.

Sovyetler ile Almanlar arasında imzalanan saldırmazlık paketi, Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. Şimdi ya Sovyetlerden ayrılarak İngiltere'ye yaklaşmak ya da zor da olsa İngiliz ve Sovyet dostluklarını bağdaştırmaya çalışmak gerekmektedir. İkinci yolu seçen Türkiye, İngiltere ve Fransa ile imzalamak üzere ol-

¹³ Mustafa Yılmaz, "İnönü Dönemi Türk Dış Politikası", *Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:8, Konya, 1999, s. 17.

¹⁴ Kazım Karabekir, *Ankara'da Savaş Rüzgârları*, İstanbul, 1995, s. 28.

¹⁵ Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, s. 479.

¹⁶ Ali Fuad Erden, *İsmet İnönü*, Ankara, 1999, s. 214.

duğu bağlaşma antlaşmasını Sovyetler Birliği'ne açmış; bu devletin onayını almak istemiştir. Ancak, Sovyetler Birliği, Boğazların ortaklaşa savunulması, Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesi gibi isteklerle Türkiye'nin karşısına çıkınca, bir uzlaşma sağlanamamış ve Türkiye 19 Ekim 1939 tarihinde Türk, İngiliz-Fransız İttifakını imzalamıştır.

Bu ittifaka göre; bir Avrupa devletinin saldırısı ile başlayan, İngiltere ve Fransa'nın katılacakları bir savaş Akdeniz'e yayılırsa Türkiye, İngiltere ve Fransa'ya yardım edecekti. Türkiye bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa, İngiltere ve Fransa kendisine yardım edecekti. Ancak Türkiye, antlaşmaya koydurduğu "Sovyet Çekincesi" de denen ek 2. protokolle anlaşma hükümleri ile kabul edilen yükümlülüklerinden doğan taahhütlerin kendisini Sovyetler Birliği ile bir savaşa sürüklemeyeceği konusunda güvence oluşturdu.¹⁷ İttifak sonrası İngiltere ve Fransa ile yapılan iktisadi ve mali anlaşmalar ile Türkiye büyük oranda maddi yardım ve savaş malzemesi temin edecekti.¹⁸ Bundan sonra taraflar arasında askeri ve teknik konularda görüşmelere de başlanmıştır.

Almanya'nın 1 Eylül 1939 sabahı savaş ilan etmeksizin Polonya'ya saldırısı ve bunun üzerine de İngiltere ve Fransa'nın 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilanı ile başlayan İkinci Dünya Savaşı,¹⁹ 1940 yılı Mayısında Almanya'nın Fransa'ya saldırısı ve İtalya'nın Almanya yanında yer alması ile Akdeniz'e sıçramış ve Türkiye'den ittifak antlaşması gereği savaşa girmesi istenmiştir. Türkiye ise üçlü ittifakın "Sovyet Çekincesi" olarak bilinen 2 numaralı protokolünü ileri sürerek İngiltere ve Fransa'nın isteklerini geri çevirmiştir.

Fransa'nın kısa sürede çökeceğini kestiremeyen Türkiye, Fransa'nın kesin yenilgisi ile savaş dışında kalma konusundaki politikasını daha da belirgin hale getirmiştir. Çünkü kendisi yenilen ve savaştan çekilen bir ülkenin Türkiye'yi savaşa sokma yönünde baskısı beklenemezdi. İngiltere ise Türkiye'yi savaşa sokma konusundaki isteği yerine gelmeyince fazla ısrarın Türkiye'yi Mihver Devletler safına itebileceği endişesinden dolayı Türkiye'nin savaş dışı halinin de kendi yararlarına olacağını düşünmüştür.

Batılılar, Türkiye'nin 2 nolu protokolü ileri sürerek savaşa girmemesini "bahane" olarak nitelendirmekteydi. Türkiye ise kendisine doğrudan yardım yapılmadıkça ve Batının Almanya karşısında üstünlüğünün Türkler tarafından görülmesi gerçekleşmedikçe Türkiye'nin savaşa girmeyeceğini belirtmiştir. Türkiye'nin "Sovyet Çekincesi" olarak ileri sürdüğü mazeret Türkiye'nin savaş sırasında Batı ile yaptığı ittifaktaki yükümlülüklerini yerine getirmeyen bir ülke olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

¹⁷ Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi*, İstanbul, 1988, s. 273.

¹⁸ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, Ankara, Cilt: 1, 1986, ss. 270-274.

¹⁹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul, 1995, s. 595.

Dönemin Türk dış politikasını yürütenler özellikle İngiltere'ye onların haklı davalarını desteklediklerini ama gerçek anlamda savaşa girmeyerek onların çıkarlarına hizmet ettiklerini anlatarak ikna ederken, aynı ikna metodunu Sovyetler ve Almanlara karşı da kullanmışlardır. Böylelikle sürekli savaş dışında kalmayı İngiltere, Almanya ve Sovyetler Birliği arasında bir "denge" politikası yürüterek gerçekleştirmişlerdir.²⁰

Türk kamuoyu da hükümetin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin savaşa girilmemesi yönündeki kararını desteklemekteydi.²¹

2.1.2. Türk- Alman İlişkileri

Almanların Fransa'yı kısa sürede savaş dışı bırakması Türkiye'de İngiliz-Fransız ittifakının aceleye getirildiği yolunda eleştirilere neden olurken, Türk devlet adamları tarafından Almanya ile anlaşmanın yolları aranmaya başlanmıştır.

1941 yılı ortasında Türkiye'nin durumu kuşku vericiydi. Mihver kuvvetleri Balkanları işgal etmiş, Bulgaristan sınırına Alman kuvvetleri yerleşmiş, Rus-Alman ilişkileri yeniden dostça bir havaya girmiş, kısacası Türkiye adeta kuşatılmıştı.²² 1941 ilkbaharında herkesin kafasında tek soru vardı: Hitler bundan sonra nereye yürüyecek? Doğu'ya doğru Türkiye ve Orta Doğu üzerine mi yoksa Batıya mı?²³

Alman tehdidinin olduğu bu dönemde İngiltere'nin, Almanya ve Sovyetlerin Türkiye'ye saldıracağı ve Polonya örneğinde olduğu gibi Türkiye'nin bu iki ülke arasında paylaşılacağını ileri sürmesine karşılık Almanya, Bulgaristan'a yapılan hareketin Türkiye'ye yönelik olmadığını söyleyerek Türkiye'ye güvence verdi. Çevresinin Mihver Devletler tarafından kuşatıldığı bir ortamda Türkiye daha ihtiyatlı olmak zorundaydı. Her iki tarafa da aynı mesafede durmalıydı.

Türk, İngiliz-Fransız ittifak paktının imzalanmasıyla Türk-Alman ilişkilerinde meydana gelen kopukluğun Almanya'nın savaşta elde ettiği başarılar nedeniyle giderilmesi ve iki ülke arasında bir ticaret anlaşmasıyla kaydedilen yakınlığı İngilizlere de kabul ettiren Türkiye, Almanya ile olan ilişkilerini geliştirmeye başladı. Türkiye'nin İngiltere'nin tüm baskılarına rağmen Balkanlar'da Mihver Devletlere karşı saldırıya geçmeyi reddetmesi de Türk-Alman ilişkilerinin gelişmesinde etkili olmuştu.²⁴

²⁰ Mustafa Yılmaz, s. 19.

²¹ Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, Ankara, 1979, s. 112.

²² Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, 2001, s. 111.

²³ Barry Rubin, *İstanbul Entrikaları*, İstanbul, 1994, s. 115.

²⁴ Yavuz Özgüldür, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*, Ankara, 1993, s. 143.

Mart ayındaki Hitler-İnönü mektuplaşması Türk-Alman Saldırmazlık Antlaşması için önemli bir zemin hazırlamış ve Almanya ile 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Saldırmazlık Paketi imzalanmış ve bu TBMM tarafından 25 Haziran 1941'de onaylanmıştır.²⁵ Daha sonra ise 9 Ekim 1941'de Almanya'ya 90.000 ton krom satışı öngören bir anlaşma yapılmıştır. Türk-Alman ilişkilerinde ticaret de önemli bir mihenk taşıydı. Çelik yapımında çok gerekli bir malzeme olan krom, hem Almanya hem de İngilizler için hayati değer taşıyordu. İngiltere kromun yanında diğer Türk ihraç mallarını almak istemeyince Türkiye Almanya'ya krom satmış ve Türkiye'nin Almanya ile olan ticareti 1942 yılında eski seviyesine ulaşmıştır.²⁶

Türkiye-Almanya ilişkilerinin düzelmeye başladığı bir dönemde Almanya, 22 Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ne saldırmıştır. Türkiye Almanya'nın Sovyet Rusya'yı işgale başlaması ile rahatlamış ve böylece Alman-Sovyet ortak baskısı ihtimali ortadan kalkmıştır.²⁷ Bu gelişme Türkiye'yi "Polonya Sendromu" diye anılan en büyük korkusundan, yani aynı anda Almanya ile SSCB'nin ortak işgaline uğramaktan kurtarmıştır.²⁸

2.1.3. Türk-Sovyet İlişkileri

Sovyetler Birliği'ne karşı girişeceği saldırıdan önce Balkan cephesini tümüyle güvenli görmek isteyen Hitler, Türkiye'ye bir saldırmazlık paketi önermiş ve Türkiye ile Almanya arasında 18 Haziran 1941'de bir saldırmazlık paketi imzalanmıştır. 22 Haziran 1941'de Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması, Türk diplomasisi için yeni bir durum doğuruyordu. Türkiye'yi yönetenler, bu noktadan başlayarak, İngiltere'nin, Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi Rusya'ya Türk Boğazları ve toprakları üzerinde taviz verebileceği endişesine kapıldılar. Bunun üzerine Sovyetler Birliği, 10 Ağustos'ta İngiltere'yle birlikte Türkiye'ye ortak bir nota vererek Montreux Sözleşmesi'ne ve Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygı göstereceğini ve Türkiye bir saldırıya uğrarsa elinden geleni yapacağı teminatını verdi.²⁹ Bu dönemde, Sovyetler Birliği ile İngiltere, Türkiye'nin savaş dışı kalmasını ve Almanya'nın Boğazlardan geçerek Ortadoğu'ya inişini engelleyen bir unsur olarak varlığını korumasını yeterli görüyorlardı.

Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması hem Almanya hem de Sovyetler Birliği tarafından tehdit edilen Türkiye'yi rahatlatmış ve Türkiye her iki ülkeye karşı tarafsızlığını ilan etmiştir.

²⁵ TBMM Z.C., D.6, İ.2, Cilt: 19, (25.6.1941).

²⁶ William Hale, *Türk Dış Politikası*, İstanbul, 2003, s. 89.

²⁷ Wayne Bowen, *Taraflı Fakat Savaşmayan Ülke*, Türkler, Cilt: 16, s. 810.

²⁸ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, İstanbul, Cilt: 1, 2001, s. 388.

²⁹ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1939)*, Ankara, 1996, s. 158.

Türk devlet adamlarının Rusya'nın çökmesi ya da teslim olması durumunda Hitler'in bir sonraki kurbanının Türkiye olabileceği konusunda endişeleri vardı. Türkiye için en iyi durum iki tarafın savaşır vaziyette kalmasıydı. İtalyan Büyükelçisi Peppo'nun da dediği gibi "Türklerin ideali, son Alman askerinin son Rus cesedi üzerine düşmesi idi".³⁰

Bu durum karşısında, Türkiye ile Sovyetler Birliği, 25 Mart'ta bir "Saldırmazlık Bildirisi" yayınlamak için 19 Aralık 1925 Paktı'nın³¹ yürürlükte bulunduğunu ve Türkiye'nin bir saldırıya uğraması durumunda Sovyetler Birliği'nin taraf-sız kalacağını birlikte açıklamışlardır.

23 Kasım 1941'de İngiliz Dışişleri bakanı Anthony Eden ile görüşmelerinde Sovyet lideri Stalin'in savaş sonrasında Türkiye'ye tarafsızlığından ötürü toprak vaadinde bulunmasını temkinli karşılayan Türkiye'ye Almanların da toprak teklifi olmuştur.³²

Türk-Alman ilişkilerindeki yakınlaşma ile birlikte Türk hükümeti aynı zamanda Almanya'nın Balkanlardaki eylemlerine karşı bir denge oluşturmak amacıyla Sovyet hükümetiyle 25 Mart 1941 tarihinde ortak bir saldırmazlık bildirisi yayınlamıştır. Rusya'nın 1925 tarihli paktın yürürlükte olduğunu açıklayan bu bildiri ile ortaya çıkan Türkiye'ye karşı dostça tavrı, Alman saldırılarının durdurulup anavatan toprakları düşmandan temizleninceye kadar devam edecektir.³³

Ama savaşta bu yeni durum İngiliz-Sovyet yakınlaşmasını beraberinde getirmiş ve Türkiye bu yakınlaşmadan endişe duymuştur. Çünkü Türkiye Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz-Rus işbirliğinin ne anlama geldiğini iyi bilen kişiler tarafından yönetilmekteydi. Türkiye bu endişesinde haklıydı çünkü İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Çarlık Rusyası'nın Birinci Dünya Savaşı'nda gerçekleştiremediği emellerden söz ederken Rusların tarihi istekleri olan Boğazlardan bahsetmekteydi. Yine Türkiye'nin endişelenmesinde, Almanlar özellikle Rusların kendileri ile yaptıkları görüşmelerde Türkiye ile ilgili öne sürdükleri istekleri açıklamaları etkili oluyordu.

Bu gelişmeler üzerine İngiltere ve Rusya Türkiye'nin endişesini gidermek amacıyla Türkiye'ye teminat vermişlerdi. Ama İngiltere ve Sovyetlerin Ağustos 1941'de İran'ı işgalleri Türkiye'yi elde etmeye yönelikti. Bu işgal 1939'dan başlayarak dünyada verilen sözlerin, imzalanmış vesikaların ve belirlenen ilkelerin hiç de önemli olmadığını, ülkelerin karar vermelerinde tek etkenin o andaki ülke çıkarları olduğunu göstermekteydi. Bu gelişmeler Türkiye'ye kendi

³⁰ William Hale, s. 86.

³¹ Tahir Tamer Kumkale, *Türk-Rus İlişkileri*, İstanbul, 1997, s. 51. (Paktla ilgili geniş bilgi için bakılabilir)

³² Rifat Uçarol, s. 640.

³³ Kamuran Gürün, *Türk- Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Ankara, 1991, s. 239.

gücünden başkasına güvenmemeyi, sadece ona dayalı karar almayı ve politika belirlemeyi öğretiliyordu. Gerçekçi davranmak tek çıkar yol idi.³⁴

2.2. 1943-1945 Arası Dönem

2.2.1. Türkiye - Müttefik Devletler İlişkileri

Kızıldordu'nun 1942 yılının Kasım ayında başlayan genel saldırısı sonrasında Alman ordusunun 1943 yılında Stalingrad'ta yenilmesi Almanların gerilemesine neden olmuştur. Müttefiklerin Kuzey Afrika'da da başarılı olması Müttefiklerin ve Mihver Devletleri'nin Türkiye üzerindeki politikalarının değişmesine yol açmıştır. Müttefikler Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa girmesini isterken, Mihver güçleri de savaşın bu son aşamasında Türkiye'nin savaş dışı tutumunu sürdürmesi için faaliyet göstereceklerdir.³⁵

İngilizler 1943'te çıkarlarının birbirine karşıt olduğunu kabul ettiği iki devlet Türkiye ve Rusya'yı müttefikleri arasında görmek gibi inanılmaz bir durumla karşı karşıya kalmışlardı.³⁶

Müttefik Devletler arasında yapılan Kazablanka Konferansı'nda kararlaştırıldığı şekilde İngiltere Başbakanı Churchill Türkiye'yi savaşa sokabilmek için Müttefikler adına Adana'ya gelerek İnönü ile görüşmüşse de Türk heyetini ikna edememiştir. 30-31 Ocak 1943 tarihindeki Adana görüşmelerinde³⁷ Churchill Almanya'nın kesin yenilgisi için Türk topraklarından ve üslerinden faydalanılmasının gerekli olduğunu ileri sürmüş ve Türkiye'nin muhtemel bir Sovyet tehdidine karşı korunabilmesi için en güvenli yolun savaşa katılması olduğunu söylemiştir.

Bu yeni durum Türkiye'yi savaşa girmeme kararlılığından vazgeçmeden Müttefikler lehine bir eğilim içine girmeye zorlamıştır. Müttefiklerin aksine Türkiye iki cephede birden (Mihver ve SSCB) tehdit altındaydı. İnönü, bu dezavantajı başarıyla kullanarak Türkiye gibi jeopolitik ve jeostratejik konumu ve önemi büyük bir ülkenin savaşa girmesi durumunda karşı tarafça işgal edilebileceğini belirtmiştir. Ayrıca Türk ordusunun da bu durumu engellemede yetersiz kalabileceği ihtimalinden dolayı savaşa girilemeyeceğini ifade ederek bu hususu orduya savaş teçhizatı alabilmek için kullanmıştır³⁸.

Balkanlara yönelik bir harekât için özellikle İngiltere Türkiye'nin 1943 içerisinde savaşa girmesi konusundaki isteğini ABD ve Rusya'ya kabul ettirmişti.

³⁴ Mustafa Yılmaz, s. 20.

³⁵ Cemil Koçak, C.2, s. 141.

³⁶ Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası*, İstanbul, Cilt: 2, 2000, s. 45.

³⁷ Mustafa Yılmaz, s. 22.

³⁸ Baskın Oran, s. 395.

Türkiye'nin savaşa girmesi yolunda yapılan baskılar şantaja dönüşmüş ve savaş sonrası belirecek ortamda Sovyet tehdidine karşı koyabilmek için savaşa girmesi söylenmiştir. Yoksa savaş sonrası ortamda Sovyet tehdidi ile baş başa kalabileceği Türkiye'ye hatırlatılmıştır.

Türkiye, Müttefikler tarafından kendine yapılan baskıları ve teklifleri dikkate almayarak savaşa girmemiş ve tavrında bir değişiklik olmamıştır. Türkiye'nin "savaş dışı müttefik" durumu, savaşın Boğazlar ve Yakın Doğu bölgesine yayılmasını önlemiştir.³⁹

Müttefiklerin gözünde Türkiye, 1943 yılı başından itibaren izlediği tarafsız politika ile müttefik davasına zarar vermeye başlamıştı ve bu politika artık Almanya'nın yararına sonuçlar doğuruyordu. Türkiye, Balkanlar üzerinden Avrupaya girmeyi planlayan müttefik ordularının önünde bir engel durumundaydı ve bu tutumuyla, nesnel olarak, Alman Ordusu'na yardımcı oluyordu.⁴⁰

Oysa Türkiye o günlerde Mihver Devletleri'nin tehdidi altındaydı. Yani Türkiye'nin savaşa girmesi Alman saldırısı ile karşı karşıya kalmasını beraberinde getirecekti. İngiltere'nin Rodos ve çevresinde kontrolü sağlamaya yönelik faaliyetlerinde İtalyanlara karşı başarılı olmasına karşılık Almanların adaları zorlanmadan ele geçirmeleri, Almanya'nın hala Türkiye için bir tehdit unsuru olduğunu göstermişti.⁴¹

Türk devlet adamları ise, Sovyet tehdidine karşı güvence istedikleri gibi Türk ordusunun modernize edilmesinin gerekli olduğunu ileri sürmüşler ve istekleri Churchill tarafından kabul edilmişti.⁴²

18 Ekim-1 Kasım 1943 tarihinde yapılan Moskova Konferansı'nda Sovyetler, Türkiye'nin savaşa dahil edilmesi konusunda kararlı tutumunu sürdürmüştür. Moskova toplantısında Türk havaalanlarının Müttefikler tarafından kullanılmasına ve 1943 yılı sonuna kadar Türkiye'nin savaşa dahil edilmesine karar verilmiştir.⁴³ 5 Kasım 1943'te Kahire'de yapılan konferansta yine İngiltere "Sovyet Kozu"nu ileri sürmüş ancak Türkiye, yeteri kadar yardım yapılmadıkça kesinlikle savaşa katılmayacağını Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu aracılığı ile müttefiklere bildirmiştir.⁴⁴ Çünkü Türkiye'den kalkacak İngiliz uçakları Almanları çileden çıkarabilirdi fakat Türkiye'nin istilasını önleyemezdi.⁴⁵

³⁹ İsmail Soysal, *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz*, İstanbul, 1993, s. 15.

⁴⁰ Cemil Koçak, C.2, s. 165.

⁴¹ Edward Weisband, s. 67.

⁴² Osman Akandere, s. 289.

⁴³ Suat Bilge, *Güç Komşuluk*, Ankara, 1992, ss.188-191.

⁴⁴ Necdet Ekinci, s. 656.

⁴⁵ Faruk Sönmezoğlu, s. 211.

Müttefik Devletlerce 28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihleri arasında yapılan Tahran Konferansı'nda yine hava alanı isteği ve 15 Şubat 1944 tarihine kadar Türkiye'nin savaşa sokulması yönünde karar birliğine varılmıştı. Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, İngiltere Başbakanı Winston Churchill ve A.B.D. Başkanı Franklin D. Roosevelt arasında Kahire'de yapılan görüşmelerde baskıların artması üzerine Türkiye ilk defa prensip olarak savaşa katılmaya razı olmuş ancak bu durum Türk ordusuna gerekli silah ve donanımın temini koşuluna bağlanmıştır.⁴⁶ Türkiye ayrıca savaş içinde ve sonrasında Sovyetlerin tavrının belirlenmesini ve bu konuda müttefiklerin kendisine güvence vermesini istemiştir.

Bu görüşmelerde İngiltere'nin Türkiye ile ilgili isteklerini ABD'nin onaylamadığını gören Türkiye bu ayrılığı değerlendirmiştir. Ayrıca Türkiye savaş sonrasında Avrupa'da dengenin bozulmasını istememekteydi. Almanya'nın tamamen yenilmesi ki, müttefikler "Kayıtsız Şartsız Teslimiyet" istiyorlardı, ortaya güçlü bir Sovyetleri çıkaracaktı ve bu Türkiye'nin istemediği bir durumdu. O halde gücünü böyle bir saldırıya karşı saklamalıydı.

Kahire'de kararlaştırıldığı gibi Türkiye'nin savaşa hazırlanması için askeri heyetlerin yürüttüğü görüşmelerden sonuç alınmamıştır. 4 Şubat 1944'te kesilen bu görüşmeler İngiltere'nin Türkiye'ye karşı "soğukluk politikası" uygulamasını başlatmıştır. Türk dış politikasını yürütenler, İngiltere'yi gücendirmek pahasına savaşa girmeme yönünde kararlılık gösterirken İngiltere'nin savaş sonrasında Sovyetler ile kaçınılmaz olarak girecekleri rekabetten dolayı ve İngiltere'nin çıkarları gereği Türkiye ile iyi ilişkilere gireceğine inanmaktaydılar.⁴⁷

2.2.2. Türk-Alman İlişkileri

1943 yılının kış aylarında doğu cephesinde başarısızlıklar yaşamaya başlayan Almanya'nın Türkiye politikaları da değişmeye başlamıştır. Almanya Türkiye'yi kendi yanında savaşa dahil etme düşüncesinden vazgeçerek Balkanların güney sınırını güvence altında tutabilmek için Türkiye'nin kendisine karşı Müttefiklerin yanında savaşa katılmasını engellemek ve tarafsızlığını sürdürmesini amaçlamıştır. Bunun için de Türkiye'ye Müttefiklerin baskısına karşı koyabilmesi için destek sağlamıştır.

Bu arada Türk-Alman ilişkilerinde bir yakınlaşma olmuş ve iki devlet arasında 18 Nisan 1943'te yeni bir ticaret antlaşması imzalanmıştır. Bununla ticaretin gelişmesi yanında, 1943 yılı sonuna kadar Almanya, daha önce vaat ettiği silahları Türkiye'ye teslim etmiş; Türkiye de, Almanya'ya ihraç ettiği krom miktarını yükseltmiştir.⁴⁸

⁴⁶ Rifat Uçarol, s. 646.

⁴⁷ Mustafa Yılmaz, s. 23.

⁴⁸ Rifat Uçarol, s. 647.

5 Haziran 1944'te Boğazlardan Karadeniz'e bazı Alman savaş gemilerinin geçmesi, Türkiye ile Müttefiklerin arasının daha da açılması sonucunu doğurmuştur. Bu olay sonunda Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu istifa etmiştir.⁴⁹

Müttefik Devletler'in Türkiye'ye Almanya ile olan ticari ve diplomatik ilişkilerin kesilmesi yolundaki baskılarının artması üzerine Türkiye 20 Nisan 1944'te Almanya'ya yaptığı krom sevkiyatını durdurduğunu açıklamıştır.⁵⁰ Yine Türkiye İngiltere'nin baskısı neticesinde 2 Ağustos 1944'te TBMM 'nin aldığı kararla Almanya ile tüm ilişkilerini kesmiştir.⁵¹

2.2.3. Türk- Sovyet İlişkileri

1943 Şubatı başında Rusların Almanlara karşı Stalingrad zaferini kazanmalarından itibaren Rusya'nın Türkiye'yi tehdit eden siyaseti yeniden kendini göstermeye başlamıştır.⁵²

Sovyetler Birliği tarafından Almanya ile birlikte Pan-Türkist politika yapmakla suçlanan Türkiye, gerginliği ortadan kaldırmak için Mayıs 1944'te bir grup Türkçü yazar, akademisyen, öğretmen ve öğrenciyi "Irkçılık-Turancılık" yaptıkları iddiasıyla tutuklatmıştır.⁵³

Türkiye, İngiliz-Sovyet ittifakından ve bu devletlerin İran'ı işgalinden büyük endişe duymaktaydı. İngiltere, Türkiye'nin Sovyetlere güvenmesi sağlanırsa müttefikler cephesinde savaşa gireceğine inanıyor ve bu nedenle de Türk-Sovyet ilişkilerinin düzelmesi konusunda çabalar gösteriyordu.⁵⁴ Nitekim Türk devlet adamları Adana görüşmelerinde de Churchill 'den Sovyet tehdidine karşı bir güvence istemişlerdir.⁵⁵

İngiliz hükümeti, Türkiye'nin İngiliz-Sovyet ilişkilerinde pürüz çıkarmasını istememekle birlikte Rusya da Müttefik yardımlarıyla güçlenecek bir Türkiye'nin Kızılordu'nun Balkanlara inişini engellemesinden endişe ediyordu. Türkiye ise Kızılordu'nun 1944 sonbaharından itibaren Balkanlardan Türkiye'ye hızla inmesinden endişeleniyordu.⁵⁶

Türk hükümeti, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin düzeltilmesi yolunda Almanya'ya krom sevkiyatını durdurmuş, Alman yanlısı görünen Dışişleri Bakanı

⁴⁹ Osman Akandere, s. 304.

⁵⁰ William Hale, s. 98.

⁵¹ Ramazan Çalık, "*Türk-Alman İlişkileri*", Türkler, Cilt: 16, s. 821.

⁵² Ali Fuad Erden, s. 228.

⁵³ Mahmut Goloğlu, s. 482.

⁵⁴ Osman Akandere, s. 286.

⁵⁵ Osman Akandere, s. 289.

⁵⁶ Cemil Koçak, s. 269.

Menemencioğlu'nun⁵⁷ istifa ettiğini duyurmuş, Turancıları tutuklatmış ve Türkiye'ye sığınan Sovyet vatandaşlarını iade etmişti. 1945 Ocağında savaş malzemesi taşıyan Sovyet gemilerinin Boğazlar'dan geçişine de izin verilmiş fakat bu iyi niyet gösterilerinden olumlu bir sonuca ulaşılamayınca Türkiye'nin Kızıldordu karışısındaki kuşku ve endişeleri daha da artmıştır.⁵⁸

3. İkinci Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi ve Türkiye

Savaşın son döneminde durumun müttefikler lehine değişmeye başlamasıyla birlikte Türkiye'nin Sovyetlerle ilişkilerini düzeltmek için yaptığı iyi niyet gösterileri tepkisiz kalmıştı. 6 Eylül 1944'te Bulgaristan'ı işgal eden Sovyetlerin bu davranışı da Türkiye'yi endişeye sevk etmiştir.

4-11 Şubat 1945 günlerinde toplanan Yalta Konferansı'na gelinceye dek Türk-Sovyet ilişkilerinde önemli bir gelişme yaşanmamıştı. Ama savaş sonrası kurulacak dünya düzeninin ilkelerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu zirvede, tartışılan konular ve ortaya çıkan sonuçlar, Türkiye'yi yakından ilgilendirmekteydi. Stalin, zirvenin 10 Şubat 1945 günü yapılan yedinci oturumunda Boğazların ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesini istiyordu.⁵⁹

İngiltere adına başbakan Churchill, ABD adına başkan Roosevelt ve Sovyetler adına Stalin'in katıldığı Yalta Konferansı'nda savaşın son durumu ve bundan sonra takip edilecek adımlar belirlenmişti.⁶⁰ İngiltere ve ABD için Nazilere karşı onlarla aynı safta savaşmış ve zafer kazanmış bir ülke konumunda olan Sovyetlere karşılık, Türkiye savaş sırasında yürüttüğü politikalar ile yükümlülüklerini yerine getirmemiş ve savaşa girmemiş bir ülke konumundaydı. Bundan dolayı konferansta savaş sonrasında Boğazların statüsünün yeniden belirlenmesi şeklindeki Sovyet istekleri kabul edilmiştir.⁶¹

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın başında İngiltere ve Fransa ile ittifak yaparak tercihinin Batı dünyası olduğunu göstermişti. Fakat Türkiye'nin savaş sırasında izlediği dış politika savaşın sonlarında Türkiye'yi büyük bir yalnızlık içerisine iterek Sovyet tehdidi ve istekleri ile karşı karşıya bırakmıştı. Türkiye bu tehdit karşısında Batı dünyasına yaklaşmaya ve destek bulmaya çalışmıştır.⁶² Bir-

⁵⁷ Türk hükümeti, savaşta Müttefik üstünlüğü ağır bastıkça Müttefiklerle ilişkilerini düzeltmek amacıyla Türk tarafsızlığının mimarı olarak gösterilen ve Alman yanlısı olduğu düşünülen Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun hükümetle uyuşmazlığa düşmesi sebebiyle istifa ettiğini kamuoyuna duyurmuştur.

⁵⁸ Cemil Koçak, ss. 273-274

⁵⁹ Necdet Ekinci, s. 669

⁶⁰ Osman Akandere, s. 310

⁶¹ Mehmet Gönübol-Cem Sar, s. 183

⁶² Osman Akandere, s. 315

leşmiş Milletler örgütünün kurulacağı San Fransisco Konferansı'na katılabilmek için de⁶³ 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş⁶⁴ fakat fiilen savaşa girmemiştir.

Sovyet hükümeti 19 Mart 1945 tarihinde, 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın feshedileceğini açıklamış⁶⁵ daha sonra ise iki ülke arasında yeni bir antlaşma yapılabilmesi için; Boğazların Türkiye ile birlikte savunulması, bunu sağlamak için Sovyetlere Boğazlarda deniz ve kara üsleri verilmesi, Montreaux Sözleşmesi'nin değiştirilmesi, Türk-Sovyet sınırında değişiklik gibi⁶⁶ Türkiye için kabul edilmesi mümkün olmayan istekler ileri sürmüştür. Bunların kabul edilmemesi ise Sovyetleri Türkiye üzerinde siyasi baskıya yöneltmiştir.

Türkiye savaşın son anında Mihver Devletlerine savaş ilan etmesi ile asli üyeleri arasına girmeyi bir hak olarak kazandığı Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kurulması amacıyla 25 Nisan 1945'te toplanan San Francisco Konferansı'nda, yalnızlığını belirli bir biçimde hissetmiştir.

Birleşik Amerika ile İngiltere'nin Sovyetler Birliği ile savaş sonrası işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla yaptıkları denemelerden biri olan Potsdam Konferansı'nda Sovyetlerin Türkiye'den toprak talepleri sorununun iki ülke arasında halledilmesi gerektiğini bunun iki ülkeyi ilgilendirdiğini söylemişlerse de Boğazlar meselesinin tüm dünyayı ilgilendirdiği belirtilmiştir. ABD'de başkanlık makamına Roosevelt'in yerine Truman'ın geçmesi ile Sovyetlere karşı bir tavır değişikliği olmasına rağmen Sovyetlerin Türkiye'yi açıktan tehdit edebilecek bir tavır almadıkları düşünülüyordu.⁶⁷

Sovyet istekleri 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Müttefiklerin Potsdam Konferansı'nda bir kez daha gündeme geldi. Sovyetler Türkiye'ye verdiği notaları da bu konferansa dayandırmıştır. Sovyetlerin isteklerine ulaşmak için baskı ve tehdit yöntemini kullanmaları ise Türkiye'yi Batıya yakınlaştırmıştır.⁶⁸

Potsdam Konferansı'ndan sonra Türkiye'nin yüz yüze kaldığı gerçek; savaşa girilmemesi üzerine kurulu dış politikanın sonuna gelindiği ve bu sonda ise İngiltere ve ABD'nin Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik isteklerine karşı takındıkları tavırda yalnız kaldığı idi. Sovyetler verdikleri notalarla Türkiye üzerinde-

⁶³ Necdet Ekinci, s. 672.

⁶⁴ TBMM T.D., D.7, T.2, Cilt: 15, (23.2.1945).

⁶⁵ Kamuran Gürün, s. 243.

⁶⁶ Mahmut Goloğlu, s. 483.

⁶⁷ Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1945-1965)*, Ankara, 1996, s. 195.

⁶⁸ Baskın Oran, s. 507.

ki baskılarını artırırken Türkiye ise içine düştüğü yalnızlıktan kurtulmak, İngiltere ve ABD'nin desteğini kazanmak için⁶⁹ gayret göstermeye başlamıştır.⁷⁰

Her şeye rağmen genç Türkiye Cumhuriyeti'nin karşılaştığı en çetin dış politika sınavlarından biri olan İkinci Dünya Savaşı'nda tek parti döneminin siyasi mantığı içinde dış politikaya yön veren küçük bir elit kadro, Mihver ve Müttefik güçlerinin karşılıklı etki ve baskılarına karşı akılcı ve incelikli bir politika yürüterek hedefleri doğrultusunda Türkiye'yi savaşın dışında tutmayı başarmıştır.⁷¹ Ama yürütülen politika savaş sonunda gelişen yeni uluslararası politikada ülkenin yalnız kalmasına da engel olamamıştır. Savaş sonrasında Türkiye'nin Batı ittifakı içinde uzun süre yalnız kalmasında, bu ittifak içinde kendisine bir yer bulamamasında, savaş yıllarında izlenen dış politikanın birinci derecede rolü olmuştur.⁷²

4. Sonuç

Türkiye'yi yönetenlerin İkinci Dünya Savaşı boyunca dış politikada ana stratejileri ülkenin savaştan uzak kalmasını sağlamak olmuştur. Bunu sağlamak için ise İkinci Dünya Savaşı sırasında devletler arası dengeleri çok iyi kullanmışlar; bu dengeyi kullanırken, Türkiye'nin saldırıya uğrarsa, saldırı hangi taraftan gelirse gelsin karşı koyacağını bütün taraflara açıkça ilan etmekten de geri durmamışlar ve bu konuda inandırıcı da olmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında takip edilen politika etik bulunmasa da Türkiye birinci dereceden kendisini ilgilendirmeyen ve Avrupalıların çıkar çatışmalarından doğan bir savaşa girmek istemiyordu. Türkiye küçük bir ülke olarak stratejik konumunu en iyi şekilde kullanarak İngiltere, Almanya, Rusya'nın baskılarına karşı koyabilmiş; baskının arttığı dönemlerde de savaşa girmeyi kabul etse de ağır şartlar ileri sürerek zaman kazanmış ve savaşın kendisinin katılmasına gerek kalmayacak bir seyre girmesini beklemiştir. Ayrıca Türkiye kendi yanında savaşa girmesi konusunda baskı yapan devletleri Türkiye'nin savaşa girmemesi konusunda da ikna etmeyi başarmıştır.

Savaşın gidişatının çok sık ve keskin biçimde değişikliklere uğraması ise Türkiye'yi zora sokmuş, bu da farklı talep ve sorunlara çözüm bulunmasını gerektirmiştir. Türk Devlet adamları, devletin savaşı sürdürebilecek askeri ve ekonomik hazırlığının olmadığını bildikleri için baskılar karşısında İngiltere'ye karşı Sovyet tehdidini, Almanya'ya karşı İngiltere ile yaptığı ittifak anlaşmasını, Sovyetlere karşı da İngiltere ve Amerika'yı öne sürerek istedikleri meseleleri meşru-

⁶⁹ Ayın Tarihi, 12 Mart 1947.

⁷⁰ Nasuh Uslu, *Türk Amerikan İlişkileri*, Ankara, 2000, s. 92.

⁷¹ Faruk Sönmezoğlu, s. 477.

⁷² Cemil Koçak, Cilt: 2, s. 561.

yet çerçevesinde ele alıp reddediyorlardı. Türkiye savaşın gidişatına göre de politikasını değiştirmiştir. Fakat bu politika değişiklikleri savaş sonrasında Türkiye'nin Batı ittifakı içinde uzun süre yalnız kalmasına neden olmuştur.

Türkiye, Almanya'nın kesin yenilgisinden sonraki dönemde Sovyet tehdidinden çekindiği için Müttefiklerin baskısına rağmen savaşa girmemiş ve bu da "Güven Bunalımına" neden olmuştur.

Kısacası, Türkiye İkinci Dünya savaşı sırasında siyasi, askeri ve iktisadi gücünün ötesinde bir diplomasi başarısı sağlayarak savaşın dışında kalmayı başarmıştır.

Savaş sonrasında ise savaş yıllarında gidişata göre tavır değiştirmesinin bedeli olarak Sovyet yayılcılığına karşı yalnız kalmışsa da Sovyet tehdidinden endişe duymaya başlayan ABD ve Avrupa devletleri ile işbirliğine girmekte gecikmemiştir.

KAYNAKÇA

Ayın Tarihi

TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM Tutanak Dergisi

Akandere, Osman, *Milli Şef Dönemi*, İstanbul, 1988.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara, 1993.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, İstanbul, 2000.

Barry, Rubin, *İstanbul Entrikaları*, İstanbul, 1994.

Çalık, Ramazan, *"Türk -Alman ilişkileri"*, Türkler, Cilt: 16, Ankara, 2002.

Deringil, Selim, *Denge Oyunu*, İstanbul, 2003.

Edward, Weisband, *İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası*, İstanbul, 2000.

Ekinci, Necdet, *İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları*, Genel Türk Tarihi, Ankara, 2002.

Erden, Ali Fuad, *İsmet İnönü*, Ankara, 1999.

Goloğlu, Mahmut, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ankara, 1974.

- Gönlübol Mehmet - Sar Cem, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1939)*, Ankara, 1996.
- Gönlübol Mehmet -Haluk Ülman, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1945-1965)*, Ankara, 1996.
- Gürün, Kamuran, *Türk- Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Ankara, 1991.
- Karabekir, Kazım, *Ankara'da Savaş Rüzgârları*, İstanbul, 1995.
- Koçak, Cemil, *Türk-Alman İlişkileri*, Ankara, 1991.
- Koçak, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, Ankara, 1986.
- Kumkale, Tahir Tamer, *Türk- Rus İlişkileri*, İstanbul, 1997.
- Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası*, İstanbul, 2001.
- Özgüldür, Yavuz, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*, Ankara, 1993.
- Seydi, Süleyman, *İngiliz Özel Hareket Birimi'nin II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'deki Faaliyetleri*, Türkler, C.16, Ankara, 2002.
- Soysal, İsmail, *Türk Dış Politikaları İçin Kılavuz*, İstanbul, 1993.
- Sönmezoğlu, Faruk, *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, 2001.
- Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih*, İstanbul, 1995.
- Uslu, Nasuh, *Türk Amerikan İlişkileri*, Ankara, 2000.
- Wayne, Bowen , "*Taraflı Fakat Savaşmayan Ülke*", Türkler, Cilt: 16, Ankara, 2002.
- William, Hale, *Türk Dış Politikası*, İstanbul, 2003.
- Yalçın, Semih, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Ankara, 2000.
- Yılmaz, Mustafa, "İnönü Dönemi Türk Dış Politikası", *Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 8, Konya, 1999.